

Marijana Tomelić Ćurlin

Tina Mladina

O TRILJSKOM GOVORU¹**Sažetak**

Govor Trilja pripada zapadnom štokavskom dijalektu. U radu se na temelju recentnih terenskih istraživanja opisuju jezične značajke triljskoga govora, odnosno daje se sažeti pregled jezičnih značajki govora koji dosad u literaturi nije precizno opisan ni na fonološkoj ni na morfološkoj, a ni na drugim jezičnim razinama. Opisuju se značajke koje su tipične za štokavsko narječje. Za jezičnu analizu poslužili su ogledi mjesnoga govora Trilja snimljeni diktafonom 2020. i 2021. godine.

Ključne riječi: govor Trilja, jezične značajke, zapadni štokavski dijalekt

Uvod

„Promatrajući Cetinsku krajinu kao regionalnu zajednicu, uočavamo njene karakteristike koje ju čine samom zajednicom te ju izdvajaju od okolnih prostora. Okružena planinama, s rijekom Cetinom koja protječe kroz samo središte ove krajine, sama kreira svoje regionalne granice” (Perić, 2017: 0). U područje Cetinske krajine² ubrajaju se gradovi Sinj, Vrlika i Trilj te Općine Dicmo, Hrvace i Otok. U jezičnom smislu cijelo je područje Cetinske krajine slabije poznato, izuzev nekih njezinih dijelova. Tako se u monografiji Mire Menac-Mihalić *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* (2005) spominju Sinj, Brnaze, Gala i Otok. Ankica Čilaš Šimpraga u svom radu *Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve* (2010) između ostalih opisuje govor Sinja i Jabuke. Govor Bitelića na svim je jezičnim razinama u svom doktorskom radu detaljno obradila Dijana Ćurković (2014), a morfologiju govora Jabuke Miroslav Sikirica (2017). Najnovijeg su datuma fonološki opisi novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine kojima se bavio Josip Galić (2019). U želji da se obogati i oživi jezična strana toga kraja, autorice se u ovom prinosu odlučuju na jezičnu analizu jednoga govora. Radi se o triljskom novoštokavskom ikavskom govoru.

Grad Trilj (lat. *Tilurium*), poznat danas i kao cetinski grad mostova,³ smješten je u Splitsko-dalmatinskoj županiji, nedaleko od Sinja (13 kilometara) i Splita (25 kilometara). Okružen je Sinjskim poljem i rijekom Cetinom s obiju strana te se nalazi u blizini Kamešnice na sjeveroistoku i Mosora na jugu.⁴ Trilj je u prošlosti bio najvažniji mostovni prijelaz u Dalmaciji jer se nalazio na raskrižju prometnih pravaca koji su vodili prema antičkim gradovima *Saloni* (Solinu), *Naroni* (Vidu kod Metkovića) i *Argentariji* (Srebrenici), ali ni danas nije izgubio na svojoj važnosti s obzirom na to da je još uvijek vrlo važno sjecište prometnica

¹ Rad je nastao u okviru projekta *Dijalektološka i sociolingvistička istraživanja hrvatskoga jezika* (voditelj: doc. dr. sc. Filip Galović) koji je odobren i financiran od Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu.

Ovaj je rad izmijenjena i nadopunjena verzija diplomskoga rada *Sociolingvistička usporedba govora mladih i starih u govoru Trilja* obranjenoga 2021. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost.

² „Cetinska krajina obuhvaća srednji tok rijeke Cetine, za njen naziv nije toliko zaslužna navedena rijeka, koliko hrvatska srednjovjekovna knežija Cetina, koju je u 10. stoljeću zabilježio bizantski car Konstantin Porfirogenet” (Perić, 2017: 7).

³ <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/osnovne-informacije> (pristupljeno 1. ožujka 2021.).

⁴ <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/geografski-polozaj> (pristupljeno 2. ožujka 2021.).

koje povezuju sjever i jug zemlje.⁵ Godine 1998. dobio je status grada u čijem se sastavu nalazi 26 naselja: Bisko, Budimiri, Čačvina, Čaporice, Gardun, Grab, Jabuka, Kamensko, Košute, Krivodol, Ljut, Nova Sela, Podi, Rože, Strizirep, Strmendolac, Tijarica, Trilj, Ugljane, Vedrine, Velić, Vinine, Vojnić Sinjski, Voštane, Vrabač i Vrpolje.⁶ Prema popisu stanovništva provedenom 2011. godine u Trilju je bilo 9 109 stanovnika.⁷ Etnik za mušku osobu glasi *Triljanin*, za žensku *Triljanka*, a kćetk glasi *triljski*. O kulturno-povijesnom aspektu ovoga kraja neće se ovdje govoriti jer je to dio koji prelazi okvire rada. Spomenut će se samo da se 29. rujna obilježava Dan grada kada Triljani nastoje pokazati svoju kreativnost i svoja dostignuća, pritom vodeći računa o povijesti i tradiciji.

Predmet i metodologija rada

Govor Trilja pripada zapadnom novoštokavskom dijalektu. U dijalektološkoj literaturi nema prikaza ovoga govora (navedeni govor nije opisan ni na jednoj od jezičnih razina). U ovome će se radu opisati pojedine fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke jezične posebnosti.

Korpus istraživanja čini građa prikupljena na terenu u više navrata: od listopada 2020. do lipnja 2021. godine. Građa je snimljena na području Općine Trilj (grada Trilja i mjesta Strmendolca, Graba, Tijarice i Čačvine). Snimljeni su ispitanici uglavnom starije životne dobi, no intervjuirano je i ponešto mlađih ispitanika. Materijal je prikupljen prikupljanjem odgovora iz prethodno sastavljenih upitnika za ovakvu vrstu istraživanja kao i bilježenjem slobodnih govora ispitanika. Ukupno je snimljeno 14 ispitanika.⁸

Jezična analiza

Fonologija

Fonološka jezična analiza obuhvaća pregled samoglasničkoga, suglasničkoga i naglasnoga sustava. Samoglasnički sustav triljskoga govora ima pet samoglasnika koji dolaze u dugim i kratkim slogovima.

<i>i/ī</i>	<i>u/ū</i>
<i>e/ē</i>	<i>o/ō</i>
<i>a/ā</i>	

Tablica 1. Primjeri ostvarivanja samoglasničkih jedinica u dugim i kratkim naglašenim i nenaglašenim slogovima

⁵ <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/geografski-položaj> (pristupljeno 2. ožujka 2021.)

⁶ <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/osnovne-informacije> (pristupljeno 1. ožujka 2021.)

⁷ <https://www.dzs.hr/> (pristupljeno 13. siječnja 2022.)

⁸ Navode se inicijali: muških ispitanika: N. B. (rođ. 1940.), N. V. (rođ. 1942.), L. M. (rođ. 1946.), F. O. (1971.); ženskih: M. M. (rođ. 1939.), I. B. (rođ. 1940.), L.J. P. (rođ. 1940.), A. K. (rođ. 1942.), M. N. M. (rođ. 1944.), M. M. (rođ. 1945.), M. V. (rođ. 1951.), T. Č. (rođ. 1958.), M. M. (rođ. 1967.), M. O. (rođ. 1971.).

samoglasnik	naglašen		nenaglašen	
	dug	kratak	dug	kratak
<i>a</i>	<i>blāgo, žāmija, kārta, štāp, ráža, znāk</i>	<i>čāca, drāča, drugārca, kāmēnca, kārťca</i>	<i>òzdār, ozgār, nēt'jāk, ròd'jāci, šòtāna, ùndā</i>	<i>bāba, bèška, kēsa, kòčka, mȳtac, pēka</i>
<i>e</i>	<i>čēr, léža, prédmet, prėsjedn'k, svétac</i>	<i>Cètna, gèler, nēsvis, pečēnca, šēnca, žēga</i>	<i>mīsē(c), nārēs(t), šòfēr, tràvėša</i>	<i>dèrne, gāce, ĩme, māter, pìjet, vīle, zāruke</i>
<i>i</i>	<i>fīno, sílo, snīg, srída, tīlo, vríme, zvīr</i>	<i>cīkla, dīd, jīdro, mrīža, sīk'ra, Tījarca</i>	<i>kaīš, komīn, mārēgīn, ogrīšte, òvī, tȳīš</i>	<i>Bòž'c, kljúci, pòjis, pūnpica, šīb'ca</i>
<i>o</i>	<i>Bōg, bólnca, čórba, prólas, tōr, vō</i>	<i>Bòž'c, čòban, kòla, òkolo, pòma</i>	<i>cȳvėnō, ĩstō, kòlkō, nākō, vākō</i>	<i>blāgo, kàos, kolíca, sílo, vòlovi</i>
<i>u</i>	<i>grūh, gúvno, kljúci, kúpt, ogúlt, pūnpa</i>	<i>cùrca, kùca, krūv, ùnuk, Ùskȳs, zaùstavn</i>	<i>gòlūh, kàntūn, ligñūn, skòrūp, vidū</i>	<i>kùpus, špātula, udòvca, upált, usid'lca</i>

Silabem je i slogotvorno *ɣ* koje dolazi u naglašenim dugim i kratkim te nenaglašenim kratkim slogovima: *bȳdo, cȳkn't, gȳlo, gȳm, pòmȳlo, smȳt, sȳce, tvȳd, ustȳčali, Vȳlika, Vȳpoje, Zábȳže*. Često se ipak na ovom području može čuti i skraćivanje slogotvornoga: *cȳv* (uz *cȳv*), *kȳv* (uz *kȳv*). Zbog čestih redukcija pojedinih samoglasnika slogotvorno *ɣ* može biti i sekundarnoga postanka što se vidi u pojedinačnim primjerima: *čètȳsto, dòtrat, nēsȳca, òdȳma, òtrat, pòtrat, vȳtėno*. U govoru je kod pojedinih govornika zabilježen i oblik *svekríva* (uz *svėkȳva*) u kojem je umetanjem samoglasnika *i* slogotvorno *ɣ* izgubilo ulogu nositelja sloga (Galić, 2019: 83).

Nekadašnji poluglasovi redovito su dali *a*: *dān, dānas, kàda, kònac, lākat*. Stražnji je nazal **ɣ* dao *u* u leksičkim i gramatičkim morfemima: *grūh, ĳžū* (3. l. mn. prezenta), *mūž, pūt, sùbota, zūbi*, a jednako vrijedi i za slogotvorno **ɣ*: *jābuka, pūn, sūza, vūk, vūna, žūt*. Refleks prednjega nazala **ɣ* uvijek je *e* bez obzira na poziciju u kojoj se nalazi: *dēse(t), dēve(t), ĩme, jāne, jèč'm, jètȳva, mēso, mīsē(c), pē(t), svétac, žètva*.

Ishodišna jezična skupina **u* u funkciji samostalnih riječi i prefiksa prelazi u fonem *u* što se vidi iz primjera: *udòvca, ùnuka, upált, Ùskȳs, ùzē(t), ùvī(k)*. No, ipak je u govoru zabilježen i zamjenički pridjeva *vās* 'sav'.

U ovom govoru zabilježena je pojava prelaska *ra* u *re* u riječima *rēs(t), nārēs(t), rébac/vrébac*.

U triljskom govoru **ě* daje *i* to u korijenskim morfemima: *bīl, bižat, blīd, cīlī, crīvo, cvīt, čòv'k, dīca, dīd, dīte, divca, divōjka, ĩst, jīdro, likār'ja, līp, līpšī, līto, mīra, mīsē(c), mišna, mīsto, mliko, mīnat, mrīža, pīsma, pīvat, prīko, promínt, sílo, sīk'ra, sīs(t), snīg, srīca, srída, srītan, smīt, srītan, tīlo, vīkovat, vītar, vīrovat, vītar, vríme, zvīr, zvízda*; u tvorbenim morfemima glagola na dočetu infinitivne osnove: *bòl't, dònīt, obòl't, òstar't*; u tvorbenim

morfemima imenica: *kòl'no*, *nèd'la*, *ponèd'lak*; u tvorbenim dočetnim morfemima brojeva: *dví*, *dvísta*; u tvorbenim dočetnim morfemima priloga: *dí*, *dòl(i)*, *gòr(i)*, *nìgdi*, *nègdi*, *pòslí(n)*; u riječima nastalim prefiksacijom: *pribác't*, *přikodān*, *přikjstīš*, *přikr'lo*; u gramatičkim morfemima: u dativu i lokativu jednine imenica ženskoga roda i ličnih zamjenica: *žèni*, *u kánti*, *na rívi*; u genitivu množine svih triju rodova riječi sa zamjeničko-pridjevskom deklinacijom: *řvāckī mūčenīkā* 'hrvatskih mučenika', *ūmjetnī* 'umjetnih', *od stārī* 'od starih', *o tí* 'od tih', *cřvenī* 'crvenih'; u morfemu za tvorbu komparativa (i superlativa) svih triju rodova: *bogàt'jī*, *slàbijī*, *srìtn'jā*, *vesèl'jī*, *nājsrìtn'jī*, *nājzdràv'jā*. U govoru su zabilježeni i poneki ekavski ostvaraji, npr. u korijenskim morfemima imenica: *cèsta*, *kòren*, *zèncā*; u reliktima morfema duala: *òbe*; u dočecima priloga: *óde*, *òklē(n)*, *óvde*. Ima ponešto i (i)jekavizama: *dvòcijēvka*, *òdjeća*, *prijévoz*, *rijéka*, *sijéno*. U primjeru *òra(j)* 'orah' dolazi *a* na mjestu *jata*.

U triljskom su govoru samoglasničke redukcije česte. Najčešće se radi o potpuno oslabljenoj artikulaciji (redukciji) kratkoga nenaglašenoga *i*, no nisu nebitni ni pojedinačni ostvaraji s djelomičnom oslabljenom artikulacijom. J. Galić ističe da to često ovisi o govornoj situaciji i govorniku te da sam stupanj oslabljenosti može varirati od djelomične do potpune oslabljenosti (tj. do redukcije) (Galić 2019: 82). Kratko nenaglašeno *i* reducira se („djelomično” i potpuno) u imenicama: *cùrca* 'curica', *drugàrca* 'drugarica', *iskop'ne* 'iskopine', *Jòsp* 'Josip', *kàmenca* 'kamenica', *młınca* 'mlinica', *nèd'la* 'nedjelja', *párnca* 'parnica', *ròdb'na* 'rodbina', *stòlca* 'stolica', *šèncā* 'pšenica', *ùžna* 'užina'; u zamjenicama: *t je* 'ti je', *a òna mèn* 'a ona meni'; pridjevima: *bàb'nīn*, *čàcñōn*, *Ĺvan'no*, *stàr'jē*, *vèlka*; u brojevima: *čètri* 'četiri', *čètjsto* 'četristo'; u glagolima: *tò b* 'to bi', *dogovòrļa* 'dogovorila', *dònlā* 'donijela', *gònlē* 'gonile', *izgùbli* 'izgubili', *izvadļa* 'izvadila', *krénli* 'krenili', *mīsl'li* 'mislili', *plátļa* 'platila', *propùstli* 'propustili', *rádli* 'radili', *skùpt* 'skupit', *stāvli* 'stavili', *trázli* 'tražili', *ùčle* 'učile', *ùdarlo* 'udarilo', *ùvatlo* 'uvatilo', *zabòravļa* 'zaboravila', *žívli* 'živjeli'; u priložima: *kòlkō* 'koliko', *tòlkō* 'toliko'; u prijedlozima: *rād* 'radi'; u veznicima: *nèg* 'nego', *āl* 'ali', *īl* 'ili'; u čestici: *l* 'li'. Dvije uzastopne redukcije *i* rijetke su na ispitivanom terenu, ali ipak su zabilježene: *učtēlca* 'učiteljica', *zām'jle* 'zamjerile'. U govoru su zabilježeni i primjeri redukcije drugih samoglasničkih fonema unutar riječi: nenaglašenoga *o* i *u*. Redukcija nenaglašenoga samoglasnika *o* zabilježena je najčešće u prvome prednaglasnome slogu: *nāmo* 'onamo', *nō* 'ono', *nīn* 'onim', *vākō* 'ovako', *vāmo* 'ovamo', no mogući su primjeri redukcije i u drugim slogovima: *gòv'ōrīmo* 'govorimo'. Redukcija *u* nešto je češća od redukcije samoglasničkoga fonema *o*. Pojavljuje se u nenaglašenome obliku pomoćnoga glagola *biti* za treće lice množine: *s* 'su' te u pojedinačnim primjerima imenica: *tròk't* 'trokut'; zamjenica: *o nēm'u* 'o njemu'; glagola: *ràz'mīš* 'razumiješ' i priložima: *ùj'tra/ùj'tro* 'ujutro'.

U govoru su zabilježene i redukcije slogova, odnosno javljaju se primjeri „...u kojima ne dolazi do redukcije, nego su to drugi oblici riječi, koji su skraćeni, što zbog brza izgovora, što zbog česte upotrebe... Pritom najčešće od višesložnih nastaju jednosložne ili dvosložne riječi” (Čurković, 2014: 61). Primjer koji to potvrđuje je: *mōš* 'možeš'.

Dvočlane su samoglasničke sekvencije obične: *āuspuh*, *āuto*, *ēuro*, *kātš*, *kāos*, *nāšli*, *pàoč'na*, *pāuk*, *rèuma*, *zāustavli*. Zijev je u leksemu *zaova* uklonjen stezanjem pa navedeni leksem glasi *zāva*. Leksem *kao* također se steže, no mogući su dvostruki ostvaraji: *kā* i *kō*, npr. *tō t je istō kō dānas zāruke* || *kā dvā přsta jēdan dò drugōga*.

Epenteza se pojedinih samoglasnika unutar riječi pronalazi u nekoliko primjera: *pījaca* 'trg', *pījet* 'pijat'. Instrumental zamjenice *ja* glasi *mēnōn* u kojem je samoglasnik *e* analoški umetnut prema genitivu, dativu i lokativu (Ćurković, 2014: 67).

Suglasnički sustav triljskoga govora ima osam sonanata i šesnaest (petnaest) šumnika.

sonanti			
<i>v</i>			<i>m</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>	<i>l̥</i>		<i>ń</i>

šumnici			
<i>p</i>	<i>b</i>	<i>(f)</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>ć</i>	<i>đ</i>		
<i>č</i>	<i>ž</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>		

Fonem *h* ne postoji u suglasničkom sustavu ovoga govora. On je zamijenjen fonemima *v*, *j* ili je reduciran. Prema tome, zamjena fonema *h* navedenim fonemima očituje se u primjerima: *búva* 'buha', *krúv* 'kruh', *mávat* 'mahat', *kúvār* 'kuhar', *úvo* 'uho' || *Mijòvla* (G jd. m. r.). Redukcija fonema *h* zabilježena je u svim pozicijama u riječi: u početnoj: *àjde* 'hajde', *àrmonka* 'harmonika', *lād* 'hlad', *ladòvna* 'hladovina', *òbotn'ca* 'hobotnica', *ódat* 'hodati', *rána* 'hrana'; u središnjoj: *narán't* 'nahraniť', *ńòovo* 'njihovo'; u dočetnoj: *gòl̥* 'golih', *i* 'ih', *mòj̥* 'mojih', *òdma* 'odmah', *òkòln̥* 'okolnih', *òzbīln̥* 'ozbīljnih', *òn̥* 'onih', *òv̥* 'ovih', *prāv̥* 'pravih', *strā* 'strah'. Fonem *f* uglavnom se ne pojavljuje, odnosno na njegovu se mjestu pojavljuju fonemi *v* i *p*. To se vidi u primjerima: *pòtrev't* 'potrefit', *vāl'lo* 'falilo', *vòša* 'foša', *Vráno* 'Frano', *věta* 'feta', *vībra* 'febra', *viok* 'fjok', *vrīško* 'freško' || *Pilp* 'Filip', *vrātri/prātri* 'fratri'. Kao što se vidjelo, ponegdje su zabilježeni i dvojni leksemi (s fonemom *v* ili *p*). U pojedinim se fonem *f* čuva ili je pak zamijenjen fonemom *v*: *škàfetin/škàvėtin*, *šòfēr/šòvēr*. U riječima *àsfālt*, *fāmīl'ja*, *fīno*, *kāft̥c̥*, *šēf*, *štòf*, *zaf̥kànc'ja*... fonem *f* ostaje neizmijenjen. Starojezična skupina *hv-* (< *həv*) ne čuva se u triljskom govoru što se očituje u primjeru *vála* u kojemu je došlo do redukcije početnoga fonema. U novije vrijeme može se čuti i oblik *fála*.

U triljskom govoru dočetno *-m* prelazi u *-n* u gramatičkim morfemima i u nekim nepromjenjivim riječima. Zamjena je zabilježena u imenicama u instrumentalu jednine svih triju rodova: *àuton*, *bìcklōn*, *blâgon*, *blītvōn*, *bólcōn*, *igl'cōn*, *jàketōn*, *kāmenon*, *kūcōn*, *ostátkon*, *pòslon*, *sūnporon*; u zamjenicama npr. u lokativu i instrumentalu jednine muškoga i srednjega roda: *jon*, *mòj̥n*, *s kîn*, *s mēnōn*, *těbōn*, *svòj̥n*; u pridjevima npr. u dativu, lokativu i instrumentalu jednine i množine muškoga i srednjega roda: *drâgīn*, *plāvīn*, *pòkojnīn*, *o stârōn*, *stârīn*, *s vèlkōn*; u glagolskim oblicima u 1. licu jednine prezenta: *kûpīn*, *mīslīn*, *òdān*, *pàrkīr n*, *plètēn*, *ponèsēn*, *san*, *sīdīn*, *znān*; u brojevima: *drüğōn*, *p□vōn*, *òsan*, *sēdan*; u priložima: *bàren*.

Dočetno *-l* (< *lō*) u glagolskim pridjevima radnim muškoga roda u jednini zamjenjuje se s *a* te se unutar novonastalih pojedinih samoglasničkih skupina interpolira *j*, npr. između *-ia*: *bīja*, *čáp'ja*, *dòn'ja*, *īja*, *mět'ja*, *mīsl'ja*, *ogúl'ja*, *opál'ja*, *pogòd'ja*, *poslúž'ja*, *prīn'ja*, *ròd'ja*, *sád'ja*, *smīja*, *stāv'ja*, *tīja*, *vīd'ja*, *vòl'ja*, *vrát'ja*, *zarád'ja*... Kod samoglasničke skupine *-aa* dolazi do sažimanja što se vidi u primjerima: *dīzā*, *kázā*, *īzabrā*, *pomágā*, *òtpā*, *rèkā*.

Osim u kategoriji glagolskoga pridjeva radnoga muškoga roda u jednini realizacija dočetnoga *-l* promatra se i u imeničkim riječima. I u toj je kategoriji došlo do vokalizacije

dočetnoga *-l* u *a* pa se formirane samoglasničke skupine ili čuvaju npr. *-ea*: *dèbea*, *pèpea*, *vèsea* ili se pak samoglasničke skupine sažimaju kao npr. *-ao* > *ā*: *žāvā* 'đavao', *kōtā* 'kotao', *pākā* 'pakao', *pōsā* 'posao', *vjṭā*, *žā* 'žao'. U položaju iza samoglasnika *-o* dočetno se *-l* reduciralo. To se vidi u leksemima *stol* i *vol* koji glase *stō* i *vō*.

Pojava zvana rotacizam, odnosno prijelaz *ž* u *r*, zabilježena je samo kod pojedinih (starijih) ispitanika u prezentu glagola *moći* u pojedinim licima: *měre/mōre* (3. l. jd. prezenta), *měremo/mōremo* (1. l. mn. prezenta). Navedeni oblici supostoje s oblicima: *mōže*, *mōžemo* i sl. Što se tiče epenteze suglasnika, u triljskom se govoru ponekad javlja epentetsko *d* u primjeru *zdrāk* 'zrak'. Protetsko *j* dolazi samo ponegdje: *jōvo* 'ovo'.

U triljskom je govoru izražena i redukcija pojedinih suglasničkih fonema. Fonemi *d* i *t* reduciraju se (ne isključivo) u dočetnoj poziciji: fonem *d* u priložima i prijedlozima: *išpo(d)*, *kā(d)*, *kō(d)*, *kōgo(d)*, *kū(d)*, *ō(d)*, *sā(d)*; fonem *t* u infinitivu glagola: *mīsl'(t)*, *nāprav'(t)*, *pōkup'(t)*. Do gubljenja ostalih fonema u dočetnoj poziciji može doći ako se suglasnički fonemi nađu iza dugih samoglasnika: *mīse(c)*, *ūvečē(r)*, *ūvī(k)*. Redukcije su fonema zabilježene i u intervokalnim položajima: *glē(d)at*, *jē(d)an*, *brō(j)evi*, *zā(j)edno*, *kā(ž) ēš* (2. l. jd. prezenta), *kāē* (3. l. jd. prezenta).

Od praslavenske je skupine **wbś* dobiveno *sv*, odnosno početna je skupina predmetnuta što se vidi u primjerima: *svī*, *svāčeg*, *svākē*, *svākī*, *svāko*. Iznimka je samo, kao što se već u radu vidjelo, nominativ jednine muškoga roda zamjeničkoga pridjeva koji glasi *vās* 'sav'.

U ispitivanom se govoru ostvaruju i pojedina pojednostavnjivanja kod netipičnih suglasničkih skupina koja se pojavljuju na početku sloga. To se očituje u primjerima: *čēr* (< *kčer*), *đī* (< *gdje*), *tīca* (< *ptica*), *kō* (< *tko*), *šēnca* (< *pšenica*), *sūjē* (< *psuje*).

Premetanje fonema *s* i *t* te kasnije njihovo stapanje u *c* (Galić, 2019: 91) potvrđeno je u primjeru *cāklo*. I u unutrašnjim slogovima dolazi do pojedinih pojednostavnjivanja: npr. skupina *dn* > *n*: *dōpanē*, *pānē*, *zāpanē* (3. l. jd. prezenta); skupina *tn* > *t*: *mēt't*.

Iako sonant *v* postoji u suglasničkom sustavu triljskoga govora, često u suglasničkim skupinama ispada. Stoga je potvrđeno *kv* > *k* u primjerima: *kākī*, *kōčka*, *nākī*, *tākī*, *vākī* te *mrtv* > *mrt* u primjeru *mṛṭac*, a *svr* > *sr* u primjeru *sṛbī*.

Što se tiče pojedinih glasovnih promjena, u govoru starijih ispitanika zabilježena je disimilacija ili razjednačavanje. Radi se o disimilaciji u skupovima suglasnika: *gúvno* (*mn* > *vn*) te o distantnoj disimilaciji: *blāgosov* (*l-sl* > *l-s*), *kūnpīr* (*kr-r* > *k-r*). Osim disimilacije, u govoru Trilja javlja se i asimilacija, odnosno jednačenje. U ovome se govoru pojedini suglasnički zvučni suglasnici na kraju riječi obezvučuju pa se čuju primjeri s potpunim obezvučenjem, npr. *prólas*, kao i primjeri s djelomičnim obezvučenjem, npr. *goḍ*, *grūḥ*, *kāḍ*, *krīž*, *lāž*, *nōž*, *sāḍ*.

Jednačenje po mjestu tvorbe javlja se u pojedinim skupovima suglasnika: *pāntit* (*mt* > *nt*), *ghízdo* (*gn* > *gñ*). Asimilacija, jednačenje po mjestu tvorbe nalazi se i u pojedinačnim primjerima: *š nūn/š nōn*, *š nūma*, kao i u primjerima distantne disimilacije: *čvṛčak* (*c-č* > *č-č*), *šūšara* (*s-š* > *š-š*) 'prostorija u kojoj se suši meso'.

Druga se palatalizacija u govoru provodi: *bādhāci*, *mōmci*, *rōđjāci*, *ūnuci*.

Novoštokavski ikavski dijalekt kojem pripada triljski govor, dijelom je štakavski, a dijelom šćakavski (Lisac, 2003: 29). U vezi s tom jezičnom značajkom, triljski je govor štakavski. Primjeri koji tome idu u prilog, su: *štāp*, *gūštā* (3. l. jd. prezenta), *gūštarca*, *klišta*,

kǰšten, ògnǐšte, pûštā (3. l. jd. prezenta). U suglasničkom sustavu triljskoga govora javlja se *ǰ* kao refleks praslavenskoga **d'* o čemu svjedoče primjeri: *gòspoǰa, mlǎǰā, svǐǰā se* (3. l. jd. prezenta), *žǐǰ*. Jedinu zabilježenu iznimku predstavlja oblik *mějaš* u kojemu se na mjestu **d'* javlja *j*. Sekundarna je skupina *daj* također dala *ǰ*: *čǎǰa, lěǰa, sũǰe*. Navedeni je fonem zabilježen i u prezentskim oblicima glagola izvedenih iz osnove glagola *ici* (*doć, poć*): *ǐǰēn, dōǰēn, pōǰēn* (1. l. jd. prezenta), *ǐǰēš, dōǰēš, pōǰēš* (2. l. jd. prezenta)..., a javlja se i kao rezultat starijih i novijih primljenica: *ǰēnper, ǰilet, ǰōn, ǰūbar*. Praslavensko je **t'* dalo *ć*: *Bòǰ'ć, kùća, nēs'ća, nōć*. U primjeru *nět'ǰāk* skupina *taj* nije jotirana, a u primjeru *ròǰ'ǰāci* isto se dogodilo sa skupinom *daj*.

Fonem se *ǰ* dobro čuva što pokazuju primjeri: *ǰámija, ǰimbeg, hòǰa, hòǰine, sũǰuke*. Praslavenske su skupine **čr-* i **čř-* u triljskom govoru dale skupine *cr-* i **čř-*: *cǰmōga, cǰvēnō, cǰñih, crivo*. Skupine *št, šp* i *šk* javljaju se u posuđenicama i to kao rezultat prijelaza. U Trilju se nalaze primjeri: *st > št: štāla, ũšt'irkan, šterka, štōf; sp > šp: špàker, špātula, špôrko; sk > šk: škātula, škōla, škūra, šũškala*.

Što se tiče naglasnoga sustava, govor ima šest naglasnih jedinica: kratki silazni naglasak (*ä*), kratki uzlazni naglasak (*à*), dugi silazni naglasak (*á*), dugi uzlazni naglasak (*â*), nenaglašenu duljinu (*ā*) i nenaglašenu kraćinu (*ǎ*). Sve se naglasne jedinice mogu ostvariti na svim samoglasnicima. Ovaj naglasni sustav pripada govorima s novoštokavskom akcentuacijom.⁹ Kratki se silazni naglasak nalazi u jednosložnim riječima: *dǐd, čǐst, krǐv, sǎǰ*; na početnom slogu dvosložnih riječi: *bǎba, cǐkla, ćǎća, drǎća, gǐler, jǎne, kǐša, kōlo, lǐto, mǎtēr, mǐra, mǐsa, mǐsē(c), mǐsto, nǐva, pǐsma, pōma, slǎma, tǐtka, vǐle, vǐtar, žǐto*; na početnom slogu višesložnih riječi: *blǎgosov, kǎmenca, vǐrovat*. Dugi silazni naglasak nalazi se u jednosložnim riječima: *dǎn, ćēr, krǐǰ, lǐg, rǐć, sǐn, Sǐn, strǎj, slǐp, snǐg, strǐc, tór, vǐk, zvǐr*; na početnom slogu dvosložnih riječi: *blǎgo, lǎkat, lǐpo, lǐvo, sǐnko, strǐna, tǐlo, zǎva*; na početnom slogu višesložnih riječi: *pǐnpica, zǎruke*. Kratki uzlazni naglasak nalazi se na početnom slogu dvosložnih riječi: *Bòǰ'ć, svǎǰa, vòda, zòra*; na početnom slogu višesložnih riječi: *bùkara, gǎzdaǰca, òb'ćaj, ògrada, òskoruša, pòtrajat, rùševna, sǐk'ra, šib'ca*; na središnjem slogu višesložnih riječi: *bocǔn'ći, drugǎrca, komšiluk, lipòtca, pletěnce, polòvna, raspàraća*. Dugi uzlazni naglasak nalazi se na početnom slogu dvosložnih riječi: *Áne, gǐvno, lěǰa, mlǐko, pétak, rána, sřida, svétac, vríme*; na početnom slogu višesložnih riječi: *ǰámija, nǎporno, prěsǰedn'k, zřikavac, Zǎbǎǰe*; na središnjem slogu višesložnih riječi: *abalánta, poroǰéne*. Zanačasne se duljine dobro čuvaju što je potvrđeno u primjerima: *divǒjka, kǎntǔn, kùžǐna, lǐgǎne, lǐgǔn, mǎrgǐn, ògnǐšte, škavětǐn/škafětǐn, šòtǎna, tràvėša, vėrǎnda*. Prema tome, jednosložne riječi imaju silazne naglaske, dvosložne riječi na prvom slogu mogu imati i silazne i uzlazne naglaske, a višesložne riječi silazne ili uzlazne naglaske na prvom slogu i uzlazne na unutarnjim slogovima u riječi.

Prebacivanje naglaske (prenošenje i preskakanje) (Kapović 2015: 32) na proklitike su česta. Potvrđeni su primjeri prenošenja naglaske na proklitike (prijedloge, veznike i česticu): *dòtoga nǎ kuću, òđ kućē dō kućē, nē ǐǰē, ǐ strǐna, pòkravu, pò kući, ũ škōlu, ũ šumu* te preskakanje naglaske na proklitike (prijedloge, veznike i česticu): *nǎ glǎvu, nǎ noge, pò dvǎ,*

⁹ Novoštokavsku akcentuaciju imaju pojedini dijalekti štokavskoga narječja: zapadni dijalekt, istočnohercegovačko-krajiški i šumadijsko-vojvođanski dijalekt (Lisac 2003: 29).

ù krùg, ù oči, ù pēt, ù poļu, ù osan, ù grād, ù mrāk, pò ḅɖu. U govoru su zabilježeni i primjeri u kojima ne dolazi do prebacivanja naglasaka: u vātru, u šūmu, i tètku, za pâr, za Jânka, na ĩsto.

Morfologija

U nominativu množine zabilježeni su primjeri kratkih množina poput: vòli, nóži, klúči, ali paralelno se mogu pojaviti i oblici dugih množina, kako u nominativu množine: vòlovi, pùtevi, tako i u drugim množinskim padežima: dòn'le lèkove. Što se tiče deklinacije imenica, u genitivu množine imenica svih triju rodova javlja se nastavak -a: dëse bādñākā, imala san momákā, za đicu igračākā, žūtī trākā, līpī cūrā, s pēsto kúnā, nēma dëset mētārā, d□žalo se pūno krāvā i svínā i kónā, dvīsta-trīsta ovācā, āko b imali nōvācā, ōn bi kúp'ja grōtūlā, ūbrā ōnī tūžī kukūrūzā, pūno lūdi i vrāčārā.

U dativu, lokativu i instrumentalu množine nastavci su se izjednačili i to za imenice muškoga i srednjega roda na -in i -ima(n): tó j išlo jân̄cin (D mn.); čēkāmō na vrātin, po dēr̄necīn, na tīn štāpin, srītnā žēna bīla u kolīcin (L mn.); išli smo i kōhin (I mn.), ōn bi te zúbīn rāzn'ja (I mn.) || pōni cú kokōš'man, svīžā se lūd'ma (D mn.); u svīn sēl'ma, u sāt'ma, po kafīc'ma, tōlkō o ūroc'ma (L mn.); s kunpír'ma, s kūver'ma; za imenice ženskoga roda na -an i -ama: po bōln̄can (L mn.); bīli smo sa ōvcan (I mn.) || kā bi ja išā kōzama, ōvcama, ūzimajū cūrāma, ne bi išli krāvāma (D mn.), na lēdnama, po šūmāma i gōramā, na zvīzdama (L mn.); s grōtūlāma (I mn.). Uglavnom se kod mlađih govornika javljaju primjeri s novijim nastavcima -ima za imenice muškoga i srednjega roda te -ama za imenice ženskoga roda.

Dvosložna muška imena dekliniraju se: po principu: Péro – Pérē, Mírko – Mírkē, Pilina – Pīlinē, Zvónko – Zvónkē.

U ovom je govoru zapažena pojava izjednačavanja nominativnoga i akuzativnoga oblika u imenica kčí i mati. Te se dvije imenice u tim dvama padežima javljaju u oblicima cēr i mātē(r) što pokazuju primjeri: mātēr b ispekla sír̄ncu, mâte se đīžē, ūdala mi se cēr.

Upitno-odnosna zamjenica za živo glasi kò: i mòja mātēr pītā kò je, kò će dāt..., ūj"tra i kò se p̄vī đīgnē..., a za neživo štā: a štā će káza drūgī ōkolo, jā štā san znāla da ōn vōlī..., štā mu je pòpravla..., štā je nēmu bīlo u glāvi... Genitiv navedene zamjenice za neživo glasi čēga. Od neodređenih su zamjenica za neživo zabilježene sljedeće zamjenice: nīšta, nēšto, svāšta, štōgo□. Često su u upotrebi i prilozi zāšto/zāšta te pōšto.

Osobne zamjenica u ispitivanom govoru glase: jā, tī, ōn, ōna, ōno, mī, vī, ōni, ōne, ōna. Dativ i lokativ jednine osobne zamjenice on glasi nēm̄u/nēm". Instrumental jednine osobnih zamjenica ja, ti, on, ona, ono glasi mēnōn, tēbōn, s nīn/s nīn, s nōn/s nōn, a povratne zamjenice sēbōn. U dativu, lokativu i instrumentalu množine osobnih zamjenica dolaze dvojni oblici nāmī/nāma, vāmī/vāma, nūma(n) ponekad i s naveskom kako se vidi u potonjem primjeru. Genitiv i akuzativ osobne zamjenice u množini za muški i srednji rod glasi nīzi: nīzi imā pūno, jājā od nīzi, vīđīn nīzi..., znači s naveskom -zi.

Pokazne zamjenice u ovom govoru glase: ōvī 'ovaj', vākī 'ovakvi', tākī 'takvi', nākī 'onakvi', ovlikī 'ovoliki'. I kod pojedinih pokaznih zamjenica u množini javlja se navesak -zi: o tīzī mīnā.

Triljski govor karakterizira čuvanje određenih (i neodređenih) oblika pridjeva. Prevladavaju određeni oblici, npr. žīvī zīd, cīlī dēr̄nek, cīlī dān, bōž'cīnī rúčak, s rād̄nē mīsē, kīsēlī kúp̄us, pōkōjnī cāca, pōkōjnā ūjna, ōzbīl̄nī mōmci, živō blāto, prāvī mōmci, mīlī brāte,

rānōn zōrōn, dōbrā vrimēna, stārū trāvēšu, vēlkā škōla, zdrāvē bābe. U govoru su zabilježeni komparativi pridjeva: *bōļī, sritn'jī, stār'jī* te superlativi: *nāj bōļī, nājdrāžī, nājgōrī, nājinteresātn'jē, nājļīpši, nājmānē, nājprījē, nājvēčī*. Neodređeni se oblici pridjeva čuvaju u nominativu jednine muškoga roda, i to u funkciji imenskoga predikata: *pōd ti je bīja m□tav, kākō je bīja bōlesan, nēsłan krīv bīja, štā je slādak, Mijōvl je īvī bīja zanīmļīv*. Navodi se i nekoliko primjera posvojnih pridjeva: *Čečūrīn v□ta, Čāčvīnske cūre, s cācnōn jāketōn, Gospōdnōvo porōžēne*.

Što se tiče brojeva, zabilježeni su sljedeći glavni brojevi: *jē(d)an, dvā, trī, čētri, pē(t), šēs(t), sēdan, ōsan, dēve(t), dēse(t), jedānēs(t), dvānaēs(t), trīnēs(t), pētnēs(t), šēs nēs(t)...* *dvādesē/dvāes(t)*. Konstrukcije su uz brojeve sljedeće: *dvā cōv'ka, dvā kōna, dvā krūva, dvā nōža, dvā sīna, dvā vōla, trī cōv'ka, trī kōna, trī krūva, čētri rukāva, čētri stūpna*. U zbirnim brojevima redovito dolazi sufiks *-er(o)-*: *čēterō, šēsterō, sēdmerō*. Zabilježeni su i primjeri: *dvōji, trōji*.

Izdvojiti će se ponešto i od glagola. Present se u govoru realizira: *līgān, mōrān, sīdīn, stāvļān, ūzmēn, vīdīn, znān, žēlīn* (1. l. jd.), *dīgnēš, ōcēš, prik'jstīš, trībāš, zām'slīš* (2. l. jd.), *kūvā, ōcē, ōstavī, pāde, tribā, ūžājē se, vīdī, vrātī se* (3. l. jd.), *gōv'rīmo, īmāmo, kāžēmo, rādūjēmo se, zābavļāmo se* (1. l. mn.), *dōlazte, glēdāte, īmāte, plāčēte, žēnte se* (2. l. mn.), *kāžū, smījū se, sīcū, znādū/znajū* (3. l. mn.). Kod glagola *i-tipa* u 3. licu množine prezenta javlja se nastavak *-u*: *dōlazū, nōsū, rādū, sīdū, vīdū*. Glagoli *dati, znati* imaju oblike: *dādū, znādū*. Prezentski oblici glagola *iči* glase: *īžēn, īžēš, īžē, īžēmo, īžēte, īžū*. Perfekt glasi: *mīsl'ja san, nāšā san, mōgā san, san rōdla, san se ponāšala* (1. l. jd.), *nīsi rēkā, nīsi smīja, si plākā* (2. l. jd.), *nīje ūsp'ja, je bīja, znā je, je rād'ja* (3. l. jd.), *smo dōšli, nāšli smo, smo propūst'li, smo mīsl'li, smo trāžle, nīsmo dāli* (1. l. mn.), *ste znāle, podīl'li ste, mīnāli ste* (2. l. mn.), *nīsu īšli, dōšle su, nīsu čūvale, nīsu pōnle, nīsu vrīdle, su īšla* (3. l. mn.). Za razliku od imperfekta koji izostaje u triljskome govoru, aorist se, kao i u većini novoštokavskih ikavskih govora, čuva, no pojavljuje se vrlo rijetko: *zāp'vaše* (3. l. mn.). Primjera za pluskvamperfekt u govoru nema. Od budućih vremena navest će se primjeri za futur prvi: *nēcu dāt, cu pōnt, pīta cu, prōba cu, cu čītat* (1. l. jd.), *ceš se žēnt, ceš ūč't, ceš nāc, ceš bīt* (2. l. jd.), *ce se zvā Jūre, pōves ce ōn, udāva ce se* (3. l. jd.), *čemo dōc, čemo vēčerāt, čemo nīzat, čemo nāprav't* (1. l. mn.), *pīva cete* (2. l. mn.), *sā ce ōni pōmoć, a ōni da ce kúp't* (3. l. mn.). Primjera za futur drugi u govoru nema. Kondicional se prvi tvori od glagolskoga pridjeva radnoga odabranoga glagola i od aorista pomoćnoga glagola *biti*. U svim licima u jednini i množini aorist glagola *biti* glasi *bi*. Navode se primjeri: *bi podōjli, plākala bi, bi se zāmuvali, bi bīli, bi se vōl'ja, bi se vrātla, bi pīvale, govōr'ja bi, bi se īgralo, īšlo bi se, bi īšla, bi splāndovali, mī bi se zag'ñli*. Kondicional drugi nije zabilježen u govoru. Od glagolskih načina javlja se imperativ: *bīžī, dīž se!, dōtrāj!, dīndāj!, pōzdrav ga!, prōdāj!, pūšti!, sāčūvāj!, šētāj!, ūdri!* (2. l. jd.) te optativ koji je zabilježen samo u govoru starijih ispitanika. Čurković (2014: 229) navodi kako je ovaj glagolski način čest u psovka, a primjeri za navedenu pojavu su: *žāvā vas ōdnija!, ōdn'ja te vrāg!, ōdn'la te nēs□ca!, ōdn'ja m žāvā srīcu!* Infinitivi su u ispitivanom govoru uglavnom apokopirani (bez dočetnoga *i*): *bīt, īc, kúpt, mē't, ōstavt, skūpt, zapālt, žīvt*. Osim ovakvog tipa redukcije, ovo područje karakterizira i gubljenje dočetka *-t* ili *-c* iz infinitivnog oblika: *čūva, isprīca, nāpravi, pōkupi, pōves, rezervīra, ūbi, ūništi, zapāli*. U glagolima II. vrste zabilježen je prijelaz *-nu- > -ni-*: *būbn't, brīn't, cīkn't, istākn't, mākn't, okrén't, pūkn't, skīn't, tākn't*.

Od nepromjenjivih vrsta riječi izdvojiti će se ponešto. Navode se pojedini prilozi: prilozi mjesta: *dòl(i)*, *dóvlē(n)* 'dokle', *dīgdi* i *nēgdi* 'negdje', *gòr(i)*, *òklē(n)* 'odakle', *òtalē(n)* 'odatle', *ovdòlē(n)* 'odavde', *òzgār* 'odozgo', *òzdār* 'odozdo', *ùnutro/ùnutra* 'unutra'; prilozi vremena: *pòslī(n)*, *prīja/prīje*, *ùj^utra/ùj^utro*, *ùndā*, *ùvī(k)*; prilozi načina: *dābro* 'dobro', *kā/kô* 'kao', *nākô*, *pòčen* 'zapravo', *vākô*; prilozi uzroka: *zāšto/zāšta*; prilozi količine: *dòsta*, *jòš*, *pùno/véle*. Kao što se gore vidjelo, pojedini prilozi, kada završavaju dugim samoglasnikom, mogu dobiti i navezak *-n*.

Što se tiče prijedloga, kod pojedinih u svezama prijedloga i imenice, zamjenice (broja) dolazi do glasovne promjene (Ćurković, 2014: 125): jednačenja po zvučnosti: *bèz tebe*, *bèz strāja*; jednačenja po mjestu tvorbe: *š nîn*, *š nôn*, *š nîma*; redukcije okluziva *d* u dočetnoj poziciji: *ìspri kùčē*, *ìspo rāsta*, *kò nēga*, *o nās*; redukcije dočetnoga samoglasnika: *pòviš kûća*, *rād nēga*.

I kod pojedinih su veznika (*nego*, *ali*, *ili*) zabilježene redukcije dočetnih samoglasnika: *nēg mòji*, *àl ùj^utra*, *ìl bi sa càcnon stārôn jàketôn*. Od uzvika se navode: *àjme*, *áj*, *áj ça*. Redukcija dočetnih samoglasnika zabilježena je i kod pojedinih čestica, npr. upitne čestice *l(i)*: *lúda l si, je l òvī?*, *òčē l s blītvôn?*

Sintaksa

Sintaktička analiza ovoga govora obuhvatit će samo najizrazitije sastavnice koje su važne za sintaksu triljskoga govora. Spomenut će se pojedine sintaktičke konstrukcije, sintaksa padeža te red riječi u rečenici. Od sintaktičkih konstrukcija spominje se upotreba prijedloga *o(d)* + imenica u genitivu. Posesivno značenje izražava se navedenom konstrukcijom, no navedena sintaktička konstrukcija nije često zastupljena u triljskom govoru. Navode se primjeri zabilježeni u govoru: *Íva od ùjca*, *ròba od štòfa*, *kliči o stāna*, *jàketa o tñīša*, *òklop od vojnika*.

U triljskom su govoru potvrđena dva načina izricanja namjere: konstrukcijom prijedloga *za* + glagol u infinitivu te priložnim (namjernim) rečenicama s veznikom *da*. Prva konstrukcija nije toliko česta, npr. *kā je bilo za vrát^t*, *za jīs*, za razliku od uporabe veznika *da* u funkciji uvođenja namjerne rečenice: *mòlīn Bòga svòga da mi pòšaļē ànžela móga*, *tô b dònla da mäter pòkòjnā skùvā krùv i da nan dáde*; *kúpⁱja mǎlo krùva da mòrē pòj's*, *i mī smo te mórāli òstāvt tû da dòžēš mǎlo sēbi*, *òni su dòlazⁱli sāmō da b zamòčⁱli krùv*, *čùvāš me dān i nóc da mòrēš póc na pût*, *dònⁱja bi nan da bìdēmo obučenī bòļē*, *da bìdēmo obučenī prístojno*. U govoru starijih ispitanika zabilježena je i konstrukcija *igrat na* + imenica u akuzativu: *ìgrali nà kārte te ìgrat na* + imenica u genitivu: *ìgrat na balúna*.

Slijedi dio vezan za upotrebu leksema *kā/kô* 'kao'. Navedeni leksem ima načinsko i poredbeno značenje: *i dālē se kā škòlovat*, *òba su bìli kā tīgòvci*, *ùndā nīje bìlo kupòvat kā dānas*, *znā bi nan dòn^t kā stārⁱjōj sèstri*, *nīje kā dānas òvo*, *i jā gòv^orīn*, *kā: da ìmā nēki kā klûb tû*, *nēki kā dòkaz*, *nēgo kā nēki līghūn*, *kā dvā p□sta jèdan dò drugōga* || *tô t je ìstō kô dānas zāruke*, *nīsmo ìmali kapùtⁱće kô dānas vī*, *nàresla kô cūrca*, *nīje kô dānas*, *mī nīsmo kô sàda*. Za prepričavanje prošlih radnji ispitanici se koriste pripovjedačkim imperativom i kondicionalom, etičkim dativom i perfektom. Navodi se nekoliko primjera pripovjedačkoga imperativa: *a štā b càca zarádⁱja kúpⁱ brāšna*; *àjme mēni*, *dīž se*; *nēmōj pridilívat*; *štò te dòpanē*, *ònō ùzmi*; *dīli pònovo*; *pùšti*, *i jā b òpē rèkla ma pùšti i*, *pùšti*, *pùšti*, *zàrūči se òna za Jānka*. Za prepričavanje prošle radnje koja se ponavljala, koristi se i kondicional: *kā bi se vrátle óvde*,

ùndā dvā dānā bi ti bīja dèrnek; bīli bi na ĭsto; bīli bi bājami iza kûcā; a mī bi òt'šli na bājame; ĭšlo bi se ò kučē dō kučē, gónalo bi tō; nāšli bi se na Pijaci i takō i òn.

Slijede primjeri u kojima se ispitanici koriste perfektom za prepričavanje prošlih radnji. U takvom tipu prepričavanja stariji ispitanici često ispred enklitičkog oblika povratne zamjenice (se) čuvaju enklitički oblik glagola *biti* (je): *dvā je se pūta zaručivala, kàko je se òna obláčila, stvárno je se brīgā kàko trībā zà nās, tō mi je se póseбно svížalo, ùvīk je se prisvláčija, nàkon dvī gōdīnē, nàpravla je se vèlka škōla, svāšta je se tō rádlo, àl se je véle štō kùvalo, sà je se pàzār pribáčija stōčnī tāmō, pa živlo je se.* Ipak su puno češće bile konstrukcije u kojima se enklitički oblik glagola *biti* izostavlja: *čer se ùdāla, đid se vrācā prema pōļu, ĭlija se zvā, tō se takō ùr'zalo u pāncēne, zakòpalo se pústō blāto, zvā se Čèčurīn vītā, ùblo b se rān'jē, ùndā se ĭspri kûcē sidlo, zaľubla se u tvóg đida.* Zabilježeno je i nekoliko primjeri u kojima enklitički oblik je dolazi između pridjeva i imenice: *mōja je mātēr, Tōne je pòkōjnī ĭmā, čitavī je svīt, vèlkē su žītve.*

Kao što je gore rečno, dosta je u prepričavanju bio čest i etički dativ: *a kà smo ti mī bīli, a ùndā t je, a tāmō t je bīla ĭva Jášna, e, takō t je tō bīlo, já san ti ùpala ù tū vōšu, srīšle su ti đidu kûcu, stāvli b t òko vrāta, tō t je ĭstō kō dānas zāruke, ěto tō b ti bīli nāši òbčaji i nāši dāni.* Zanimljivo je i kako se tijekom prepričavanja često događa da se subjekt i predikat ne slažu u rodu: *dōšle su òni trī, kà smo ti mī bīli nās šēs cūrīcā, mī smo stār'jē i da būdemo obučenī bōļē, nīsmo mī trōji-čētvēri ĭšli, nīsan já nēgo su ĭšli òvē stār'jē kōjē su bīle, nīsu tō bīle gēleri ù tomu.* U prepričavanju prošlih radnji u ovom su govoru ovjerene i bezlične konstrukcije: *bác'lo je, džalo se pūnō krāvā i svīnā i kōhi i òvce, ĭstō mu se nīje dālo žēn't, ĭšlo bi se nā Gāz, ĭšlo je svē i odūzmalo zēmļu, lāko dōšlo se dō toga, òstalo se gōlī rúkū, gōlo se òstalo, pa živlo je se, svāšta je se tō pñje rádlo, ùkralo joj mōb'tel, novčānīk, kār't'ce, svē, ùndā b se đizalo ùj"tra rāno, ùndā bi te upút'lo, ĭgralo se kōlo ĭstō, ĭgralo se kōlo.* Ovakvim se konstrukcijama izbjegava preciziranje subjekta radnje tj. subjekt radnje se ne navodi.

Što se tiče reda riječi u rečenici, može se reći da je on slobodan. To se vidi u primjerima: *I òšli kûci òni, i vrātē se òni..., Dōžū ù kuću mōmci sidū vākō kraj komīna..., Ùndā bi mī kupòvale..., I ùndā smo ti mī čekali, ònō, krīvī se Mār'ja kō ľūtā gōdna..., Ùndā ĭmali smo mī ù poļu sīlu tōga..., Svākī dān krūv ovōlkī mī bi pōjli...*

Što se tiče reda sastavnica u atributnim sintagmama, mora se reći da je u ovom govoru zabilježen veliki broj sročnih atributa u antepoziciji: *nāļļipšī Bōž'c, kīselī kùpus, rānōn zòrōn, pòkōjnā, ūjna, vèlkā stvár, zēlenē bājame, pòkōjnōg čācu, pñvī Bōž'c, mālōg kanālca, dōmācēga krūva, vrīškōga krūva, đivenī prédmet, stārū trāvēšu, u šīrēn trīļskōn, cētīnskōn krāju, svētōga Mijòvla, māñī grād, cīlū vēcēr, òzbiļnā vēza, stārōn jāketōn, glāvnū cēstu, u popódnēvnīn sātima, iz òkōlnī sēlā.* Nešto je manje primjera zabilježeno za sročni atribut u postpoziciji: *blāgdānu cñkvenōn, čāca jādñī, čāca srītnī, ekīpa cīlā, mātēr pòkōjnā, nēsłāñī krūv, sīk'ra mālā, s plētōn bābnīn.*

Kada je atribut zamjenica ili broj, češća je antepozicija od postpozicije: *svōje kārte, svōj znāk, svōje ĭme, nāšeg tōra, nāši òbčaji, nāši dāni, nāše kñzno, nēgove kolēge, mōj strīc, nēgova rōdbna, drūgōg kanāla, tōga bunāra, tōg blāgdāna, svākōj óvci, svākī dān, svāku sùbotu, dvā vōla, po drūgū túru, pñvī mīšēc, mōjū pečencu l na lēdnama nāšīn, trāvēšu nézinu, trādīcījē nāšē, dāj Bōže svākōmu, štāš čāca mōj.* Zabilježeni su i primjeri s antepozicijom i potpozicijom uz istu imenicu: *svōj plēt vūñavī, dōmācēga krūva cñmōga.*

„Za razvoj su hrvatskoga jezika važni jezični dodiri i utjecaji nekoliko kulturnih krugova, ponajprije mediteranskoga, srednjoeuropskoga i zapadnoeuropskoga, ali i balkanskoga te slavenskoga te balkanskoga kruga ćirilimetske pismenosti” (Tafr, 2018: 465). U leksiku triljskoga govora nalazi se cijeli niz leksema naslijeđen iz praslavenskoga leksičkoga inventara, zatim brojni leksemi koji su pod romanskim jezičnim utjecajem, a može se naći i pokoji germanizam, leksem orijentalnoga porijekla te anglizam. Osim nabrojenih, leksičkoj će razini biti pridodana i unutarodijalektalna skupina riječi te poštapalice karakteristične za ovaj kraj.

Što se tiče leksema naslijeđenih iz praslavenskoga leksičkoga inventara, u triljskom su govoru zabilježeni leksemi: *băčva*, *brăt*, *dîtalna* 'djetelina', *găce* 'hlače', *gúvno* 'gumno', *něvsta* 'nevjesta', *òbjańica* 'ovca s janjetom', *ògań*, *raspàrača* 'pogrdan naziv za ženu', *reděńk* 'pojas na kojemu se nose metci', *sik'ra* 'sjekira', *silo* 'skupina mladića koji u večernjim satima dolaze u kuću neke djevojke', *skòrűp* 'masni dio koji se uhvati na mlijeku prije kuhanja', *tôr* 'ogradaeni prostor, kuća za blago', *třlřš* 'radna, stara odjeća', *usid'la* 'neudana djevojka', *věle* 'previše, puno', *vřtā* 'vrt', *zāva* 'zaova', *zěńca* 'zjenica', *zřcalo* 'ogledalo', *žěra/žěrava*.

Slijede leksemi koji su posuđeni iz drugih jezika. Romanizmi su posuđenice koje su ušle u hrvatski jezik, a tako i u triljski govor, jezičnim kontaktom s romanskim jezicima. Ćurković navodi kako je taj kontakt: „(...) dugo u povijesti bio i horizontalan i vertikalni, tj. sustavi su bili i u administrativnom kontaktu (mletačka vlast) i u geografskom kontaktu (Jadran). Romanizmi se zadržavaju u govorima između ostaloga i jer su u određenoj mjeri prestižni. Osim toga, potvrđeni su na širokome području te su izrazita razlika između govora bliže Jadranskome moru od govora dublje u unutrašnjosti govornoga područja (kao razliku ih prepoznaju i laici i govornici koji druge dijalektalne značajke ne primjećuju)” (Ćurković, 2014: 289). Neki od zabilježenih romanizama u triljskome govoru su: *bàlat* 'plesati', *blāgo* 'stoka', *cùkar* 'šećer', *čāp'it* 'zgrabiti', *lēműz'na* 'novčani prilog koji se daje u crkvi', *karcìola* 'zaimača', *kàntűn* 'kut kuće', *karcāvīda* 'odvijač', *komaštre* 'komoštre', *kònaba* 'konoba', *kűžīna* 'kuhinja', *lěšo* 'kuhano', *mìstřja* 'zidarski alat', *pòma* 'rajčica', *pījaca* 'trg', *pījet* 'pijat', *pīzza*, *pribotűnat* 'prigovoriti', *škafětűn/škavětűn* 'ladica', *šòtāna* 'ženski odjevni predmet', *štěrka* 'svijeća', *šugòmān* 'ručnik', *švòra* 'časna sestra', *takűjűn* 'novčanik', *tāvaja* 'stolnjak', *trāvěša* 'ženski odjevni predmet', *vìok* 'fjok', *vòša* 'kanal'. Najviše je romanizama vezano za semantička polja hrane, kuhinje i odjeće.

U odnosu na mletačku vlast, turska je vlast na ovom području bila kratkotrajnija. Ipak, u triljskome je govoru zabilježen i nemali broj turcizama. Prvo se donose primjeri potpuno integriranih turcizama: *bűnār*, *dűcāń*, *žāmija*, *rākija*, *sāt*, a zatim slijede dijalektalni turcizmi: *alāša* 'mnostvo', *āždaja* 'zmaj', *bājam* 'badem', *bělāj* 'nevolja', *běška* 'kolijevka', *čòšak* 'ugao', *hòža* 'svećenik', *kāška* 'žlica', *kěsa* 'vrećica', *konšiluk* 'susjedstvo', *műńžuša* 'naušnica', *salāukovna* 'nevrijeme', *sűžuk* 'sušena kobasica', *zěrdel'ja* 'vrsta rane šljive', *zēmāń* 'davno doba'. Utjecaj turskoga jezika moguće je primijetiti i u jednomu od prezimena iz ovih krajeva koje je spomenula jedna ispitanica. Riječ je o prezimenu *Žimbeg*.

U triljskome govoru zabilježeni su i germanizmi: *āuspuh* 'ispušna cijev', *brīktāš* 'novčanik', *kār* 'zaprežna kola domaće izrade', *krědēńca* 'ormar za posuđe', *kűnplug/kűmplug* 'kvačilo, spojka', *stāp* 'drveni predmet za izradu masla', *salāma* 'suhomesnati proizvod', *šnājder* 'krojač', *špāker* 'štednjak', *štűmung* 'ugodaaj', *štűf* 'tkanina za izradu odjeće', *tāńcat* 'plesati',

uštrkân 'uređan, dotjeran', *vriško* 'freško'. Također je zabilježeno i nekoliko primjera anglizama uglavnom u govoru mladih: *bürger*, *büs*, *kontèner*, *Máll*, *McDöñald's*, *šöpīng*.

Što se tiče unutarđijalektalnih riječi, tu se radi se o riječima „... domaćega podrijetla koje nisu potvrđene u standardnome jeziku (ili se u njemu rijetko koriste) i smatraju se dijalektalizmima. U tu smo skupinu uključili i riječi koje bismo, slijedom industrijalizacije i odumiranja starih zanata, mogli definirati i kao arhaizme” (Ćurković 2014: 287). U triljskom se govoru posebno izdvajaju leksemi vezani za semantičko polje vjenčanja: *dötarca* 'djevojka za udaju koja nema braće', *gónāñe* 'način upoznavanja djevojaka i mladića spremnih na brak; *grötuļa* 'ogrlica načinjena od oraha koju mladić daje djevojci na derneku', *nāpovīd* 'crkvena obavijest u kojoj svećenik obavještava mještane o ženidbama novih parova', *pštenovāñe* 'zaruke', *pšvinac* 'prvi svat povorke', *sīlo* 'skupina mladića koji u večernjim satima dolaze u kuću neke djevojke', *usīd'lca* 'neudana djevojka', *zāmirit* 'zaručiti djevojku'.

Zaključak

Govor grada Trilja do sada nije bio predmetom dijalektološkoga istraživanja. Osnovni je cilj ovoga rada bio opisati triljski govor, odnosno donijeti njegove osnovne fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke jezične posebnosti. Govor je opisan sinkronijski; istraživanje je provedeno uz pomoć prethodno sastavljenih upitnika za ovakvu vrstu istraživanja kao i bilježenjem slobodnih govora ispitanika. Riječ je o govoru koji prema suvremenim dijalektološkim kriterijima pripada novoštokavskom ikavskom dijalektu. Navedene posebnosti iznesene u ovome radu, to su na svim jezičnim razinama potvrdile.

Literatura

1. Čaleta, A. (2011). Proslava Blagdana sv. Mihovila. *Triljski most*, 6, 6, 31–32.
2. Ćurković, D. (2014). *Govor Bitelića*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet.
3. Danilović, M. (2011). *Sinjski govor*. Osijek: diplomski rad.
4. Finka, B. (1981). Hrvatska dijalektologija danas. U M. Moguš (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5 (str. 39–48). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
5. Galić, J. (2019). Fonološki opis novoštokavskih ikavskih govora Vrličke krajine u svjetlu drugih govora Dalmatinske Zagore. *Croatica et Slavica Iadertina*, 15, 1, 73–104.
6. Gusić, I., Gusić, F. (2004). *Rječnik govora Dalmatinske zagore i Zapadne Hercegovine*. Zagreb: Vlastita naklada.
7. Kapović, M. (2015). *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
8. Kalsbeek, J. (2003). Jedno poglavlje iz sintakse istarske čakavštine: upotreba glagolskih oblika. U M. Menac (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12 (str. 103–113). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
9. Lisac, J. (2002). Osnovne značajke štokavske prozodije. *Fluminensia*, 14, 1, 85–88.
10. Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.

11. Lisac, J. (2008). Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4, 4, 105–114.
12. Milošević, A. (2009). Povodom dvijetisućite godišnjice izgradnje rimskoga drvenoga mosta u Trilju. *Triljski most*, 4, 4, 61–67.
13. Perić, A. (2017). *Cetinska krajina kao regionalna zajednica*. Zagreb: diplomski rad.
14. Rešetar, M. (2010). *Štokavski dijalekt*. Podgorica: Matica crnogorska.
15. Silić, J. (1996). Hrvatski jezik kao sustav i kao standard. U M. Turk (ur.). *Riječki filološki dani*, 1 (str. 187–194). Rijeka: Pedagoški fakultet.
16. Stolac, D. (2019). Sintaktičke raznolikosti u dijakroniji i sinkroniji (na primjeru pravnih tekstova). *Fluminensia*, 31, 1, 157–181.
17. Tafr, B. (2018). Leksičko-semantički odnosi u hrvatskom jeziku iz dijakronijske perspektive.
18. U M. I. Černyševa (ur.). *Leksikologija i leksikografija slavjanskih jazykov* (str. 465–487). Moskva: LEKSRUS.
19. Tomelić Ćurlin, M. (2009). Jezične značajke mjesnoga govora Janjine. *Croatica et Slavica Iadertina*, 5, 5, 87–96.
20. Tomelić Ćurlin, M., Anić, M. (2012). Fonološki i morfološki opis kruševačkoga govora. *Croatica et Slavica Iadertina*, 8, 2, 349–362.
21. Tomelić Ćurlin, M., Lisac, J. (2017). Govori vranskoga kraja. U B. Došen (ur.). *Zbornik radova Braća Vranjani i vranjsko područje tijekom povijesti* (str. 485–496). Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
22. Trask, R. L. (2005). *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga.
23. Vrgoč, M. (2010). *Pregled povijesti grada Trilja*. Trilj: Grad Trilj i Muzej triljskog kraja.
24. Zečević, V. (2000). *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Internetski izvori

1. <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/osnovne-informacije> (pristupljeno 1. ožujka 2021.).
2. <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/geografski-položaj> (pristupljeno 2. ožujka 2021.).
3. <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/geografski-položaj> (pristupljeno 2. ožujka 2021.).
4. <https://www.visittrilj.com/hr/trilj/osnovne-informacije> (pristupljeno 1. ožujka 2021.).
5. <https://www.dzs.hr/> (pristupljeno 13. siječnja 2022.).

ABOUT THE SPEECH OF TRILJ

Abstract

Speech of Trilj belongs to the group of Shtokavian dialect. Dialectological analysis is based on the most recent data collected by field research and, in this way, the paper provides a brief examination of linguistic characteristics of speech of Trilj. Those characteristics were not precisely described in today's literature on any level; neither phonological, morphological nor on any other linguistic level possible. The emphasis in this paper is on those characteristics which are typical of Shtokavian dialect.

The local dialect of Trilj is described using the data excerpted from the recordings which were recorded in 2020 and 2021 using a dictaphone.

Key words: *speech of Trilj, linguistic characteristics, Western Shtokavian dialect*